

آسیب‌های اشتغال زنان در تربیت فرزندان

مریم سادات خضری*

چکیده

سنت‌های ریشه‌دار اجتماعی و دینی زنان را به حفظ ارکان خانواده و تربیت فرزند، دعوت می‌کند. اما هنجارهای دنیای متجدد، آنان را به حضور هرچه بیشتر در جامعه و همکاری فعال در مراکز اشتغال فرامی‌خواند. دستیابی به توانایی بالای علمی، تحصیل هنر و مهارت، کاهش فعالیت‌های خانه‌داری، وجود وسایل پیشرفته و صنعتی خانگی، افزایش هزینه‌های زندگی، تغییر الگوی مصرف، موجب شده است که زنان به اشتغال بیرون از خانه روی آورند و دوشادوش مردان در فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی شرکت کنند. هدف از این مقاله، این است که بدانیم اشتغال چه آسیب‌هایی بر تربیت فرزندان دارد. اشتغال زنان گرچه ممکن است از سر اضطرار باشد ولی در بیشتر کشورها به یک ارزش و معیار توسعه بدل شده است و مورد توجه نویسندگان و پژوهشگران و جامعه‌شناسان قرار گرفته است. واکاوی، تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن در عرصه‌های مختلف مورد توجه واقع شده است. این نوشتار به روش توصیفی-تحلیلی ساماندهی شده و از کتب و مقالات مختلف و سایت‌های معتبر استفاده شده است. در آن به تفاوت‌های تکوینی و فیزیولوژیکی زن و مرد، تأثیر مدرنیته در خانواده، پیامدهای اشتغال در تربیت توجه شده است.

کلید واژه‌ها: آسیب‌شناسی، اشتغال، تربیت فرزندان.

* طلبه سطح ۲ حوزه علمیه کوثر قزوین، ۰۹۰۳۸۷۲۶۹۹۵

مقدمه

خانواده یکی از کهن‌ترین نهادهای انسانی، اجتماعی و اقتصادی است که عمری به درازای تاریخ بشر دارد. اعضای آن برای تأمین نیازهای معیشتی با یکدیگر همکاری می‌کرده‌اند. در جوامع سنتی، خانواده هم واحد تولیدی است و هم واحد مصرفی. ولی در جوامع پیشرفته صنعتی خانواده نقش تولیدی خود را از دست داده و به واحدی صرفاً مصرفی تبدیل شده است. مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی قدمتی دیرین دارد؛ آن‌ها به کشاورزی، دامداری، بافندگی و ریسندگی و خیاطی و امور خدماتی می‌پرداختند. از آنجا که اشتغال زنان به مفهوم جدید، نتیجه انقلاب صنعتی و مدرنیته است و با نقش مهمی که زن در خانواده دارد بسیار مورد توجه است که اشتغال او چه تأثیری بر تربیت فرزندان و کارکرد خانواده دارد؟ اشتغال زنان به مقوله‌ای تبدیل شده که ابعاد اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حتی سیاسی دارد. جامعه با تأثیرات عینی و مشهود آن و پیامدهای مثبت و منفی آن، هم از نظر فردی و هم خانوادگی و هم اجتماعی مواجه شده است. این تغییر و تحول، دامنه وسیعی از باورها و انگاره‌های اجتماعی را در بر می‌گیرد.

چون که اشتغال زنان پدیده‌ای چندوجهی است، کارشناسان اقتصادی به لحاظ تأثیر آن بر اقتصاد ملی و جهانی و قدرت خرید، الگوی مصرف و ... به آن توجه دارند. علم جامعه‌شناسی به تأثیر متقابل اشتغال زنان و هویت جنسی و تفکیک نقش‌ها در خانواده و اجتماع می‌پردازد و روان‌شناسان و متخصصان علوم تربیتی به بررسی تأثیرات آن در عزتمندی و کامیابی زنان و یا فشار روانی و تعارض نقش‌ها، علاقه‌مند هستند. تبیین دیدگاه اسلام و ارائه اصول و سیاست‌های دینی از منظر ادبیات فقهی و اعتقادی در مورد اشتغال زنان، مورد توجه متخصصان دین بوده است و یا می‌توان به عنوان یک موضوع میان رشته‌ای در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی آن را تفسیر کرد. به دلیل تأثیراتی که اشتغال بر جسم و روان زنان و روابط همسری و

مادری آنان دارد، جامعه‌شناسی خانواده و پیامدهای تربیتی فرزندان، موضوع مورد توجه بوده است و بسیار از نگاه مدیریت اجتماعی بااهمیت است.

ابتدا لازم است میان اشتغال و کار تمایز نهاد. اشتغال به فعالیتی می‌گویند که به منظور تهیه و تولید کالا و یا انجام خدمات اقتصادی صورت می‌گیرد و مزد دریافت می‌شود. پس فعالیت‌های بدون مزد مانند خانه‌داری، کارگاه‌های خانگی، بدون دستمزد، امور خیریه، با وجود آثار اقتصادی، شغل به حساب نمی‌آیند.

تأثیر اشتغال مادر بر کودک عموماً با متغیرهای فرهنگی، اقتصادی، نظیر سطح تحصیلات والدین، شغل پدر و درآمد ماهیانه او، تعداد فرزندان تعامل دارد. هرچه مادر در محیط کار تنش کمتری را تجربه کند، بهتر می‌تواند وظایف خود را انجام دهد.

تفاوت‌های زن و مرد و کارکرد آن‌ها در اسلام

اسلام، انسان را -فارغ از جنسیت- در جایگاه بلند «خلیفه الهی» می‌نشاند و بدین وسیله او را از سایر مخلوقات متمایز می‌کند.

«وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً^۱؛ هنگامی که پروردگارت به فرشتگان گفت:

به یقین جانشینی در زمین قرار می‌دهم.»

انسان خلقتی دارد که خداوند به آن افتخار کرده و به آن سبب خود را «احسن الخالقین» خوانده است.

۱. بقره: ۳۰.

«ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا

آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ^۱؛ آن‌گاه آن نطفه را علقه گردانیدیم، پس آن علقه را به صورت

پاره‌گوشتی درآوردیم و آن پاره‌گوشت را استخوان‌هایی ساختیم و بر استخوان‌ها گوشت پوشانیدیم؛

سپس او را با آفرینشی دیگر پدید آوردیم، همیشه سودمند و بابرکت است خدا که نیکوترین

آفرینندگان است.»

حقیقت هستی زن و مرد عبارت از «نوع انسانی» آن‌ها است. آن‌ها از این نظر یکسانند، اما

بیرون از این حقیقت و در فضای عوارض وجودی تفاوت‌هایی دارند. تفاوت‌های جنسیتی،

واقعیت‌هایی حکیمانه‌اند که دست تدبیر الهی آن‌ها را بخشی از «نظام احسن» وجود، قرار داده

است. بنابراین جنس مرد و جنس زن با توجه به تفاوت‌های طبیعی و توانایی‌ها و یا

محدودیت‌هایی که دارند، هر یک می‌توانند بخشی از نیازها و خواست‌های خود را تأمین کنند و

با احساس نیاز متقابل، در حوزه اجتماعی و خانوادگی یار و مکمل یکدیگرند. بسیاری از نقش‌ها

و مسؤولیت‌ها را فقط مرد می‌تواند ایفا کند و بسیاری موقعیت‌ها و تکالیف است که از عهده زن

برمی‌آید.

آنچه به روابط انسان‌ها هویت می‌بخشد، قوانین و سنت‌هایی است که خداوند به منزله قواعد

رفتاری زن و مرد بیان کرده است؛ قواعد و قوانینی که برخاسته از آگاهی‌های خداوند به

واقعیت‌های انسان و سعادت او در دنیا و آخرت است.

به دلیل تفاوت‌های طبیعی و انتظارات ویژه‌ای که خداوند از هر یک از دو جنس دارد، ارزش

حاکم بر رفتار زنان و مردان تا حدودی با هم متفاوت است. حمایت اقتصادی خانواده، توسعه

رفاه آن، تربیت درست و مهارت‌آموزی فرزندان از وظایف مردان و ایفای هرچه بهتر نقش

مادری، همسری در قالب دلسوزی و عاطفه‌ورزی به فرزندان، رعایت عفاف، تواضع، آراستگی،

۱. مؤمنون: ۱۴.

انجام کارهای خانه، حفظ اموال خانواده و سامان بخشی به سبد هزینه اقتصادی آن، آرامش فکری و روانی اعضای آن و حُسن ارتباط جنسی با همسر از وظایف زنان است.

اسلام برای تفکیک نقش‌های زنانه و مردانه، اهمیت بسیاری قائل است. زن برای کارهایی مهم‌تر و برتر آفریده شده است؛ مادری و همسری ارزش‌های برجسته‌ای است که اسلام برای زن معین کرده است. حساس‌ترین و مهم‌ترین تکلیف بر عهدهٔ مادر است. به گونه‌ای که می‌توان مادری را رسالت دانست؛ زیرا نقش خطیر آن «انسان‌سازی» است که از نخستین لحظه حضور نطفه در رحم آغاز می‌شود و تا سال‌های طولانی پس از تولد ادامه دارد.^۱

نظر به اهمیتی که مادر خوب در تکوین شخصیت کودک و پرورش همه‌جانبهٔ او در نتیجه، بهسازی جامعه دارد، جوانان به دقت در انتخاب همسر (یعنی مادر فردای جامعه) سفارش شده‌اند و به سبب اهمیت نقش‌های فطری زنانه است که مرد باید مخارج زندگی را تأمین کند و زن مجبور نیست برای خود و خانواده‌اش کار کند. زن مکلف به اشتغال نیست، مگر این که به شغل نیاز داشته باشد و یا اشتغال برایش ضرورت یابد و یا جامعه به اشتغال او نیاز داشته باشد. مسأله مهم این است که اشتغال زن نباید موجب گریز او از انجام وظیفه‌ای که طبیعت و فطرت برای او معین کرده است، بشود.

کار زن را نباید با اشتغال او یکسان دانست؛ زیرا کار زن از آغاز حیات بشر وجود داشته است؛ در حالی که اشتغال او پدیده‌ای تازه و مدرن است و نکته مهم این است که اسلام روابط خانواده را بر پایه فطرت بنا نهاده، نه استقلال اقتصادی؛ یعنی زن باید زن باشد نه مرد و مرد هم وظیفهٔ فطری خود را انجام دهد. البته اسلام زن را از کسب و کار و فعالیت و اشتغال منع نکرده است، بلکه حق استقلال اقتصادی را به او بخشیده است.

۱. چراغی، خانواده، اسلام، فمینیسم، ص ۲۵۲.

آن‌ها توجه نمی‌کند. خانواده با پذیرش غیر قاعده‌مند رسانه و فضای مجازی و مدهای غیرمتعارف در متن زندگی فرزندان، خود را از تصدّی تربیت و درونی کردن ارزش‌ها تا حدودی آسوده می‌سازد و زمانی به خود می‌آید که ذائقه فرزندان شکل گرفته است و والدین قدرت تأثیرگذاری کمتری بر آنان دارند.^۱

فضای مجازی اقتضائات خود را بر محتوا و شیوه ارتباط اعضا اعمال می‌کند و اعضا را به گونه‌ای خاص از پیوند اجتماعی و وحدت روش می‌رساند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که میزان استفاده از فضای مجازی یا حتّی تماشای تلویزیون با مشکلات تحصیلی نوجوانان ارتباط مستقیم دارد. این مسأله به انجام ندادن تکالیف، بی‌حوصلگی در مدرسه، حتّی رهایی از تحصیل، تماشای فیلم‌های مخرب، عدم عزّت نفس و عواطف و هیجانات منفی و ... می‌انجامد. بدیهی است تجربه‌های گوناگون این کودکان در خانواده‌های مختلف، به سن کودک، سطح رشد تکاملی او، رشد عاطفی و معیارهای اخلاقی و قواعد خانوادگی، موقعیت خانه، همسایگان و دوستان بستگی دارد.^۲

مسأله اوقات فراغت اهمیّت و حساسیت بیشتری دارد؛ زیرا نوجوانان و جوانان در خارج از مدرسه اوقات فراغت بیشتری دارند که بدون نظارت یک سرپرست سپری می‌شود. بنابراین پر کردن مناسب اوقات فراغت فرزندان با همکاری خانواده و مسؤولان امور فرهنگی بسیار ضروری است. همچنین همدلی و ایجاد ارتباط دوستانه و صمیمانه با فرزندان که باعث اعتماد به نفس و استقلال آن‌ها می‌شود، راهی است برای جلوگیری از روی آوردن آنان به فضاهای مخرب مجازی، بازی‌های خشن، انحراف، مواد مخدّر، جرم و بزه و

۱. زیبایی‌نژاد، تحلیلی بر مهم‌ترین مسائل زن و خانواده در ایران.

۲. برهانی، بررسی نقش رسانه‌ها در روند اشتغال زنان، ص ۱۴.

افراط و تفریط در محبت به کودک موجب تحولات ناهنجار وی می‌شود و کیفیت این رابطه از اهمیت فراوانی برخوردار است. پدر و مادر برای تربیت درست و رابطه صحیح با فرزند باید جامعه رزم بر تن کنند و در برابر پیدایش الگوی نادرست جدید و ضدارزش، ایستادگی کنند و در این راه هزینه و باری سنگین به دوش کشند.

البته صرف اشتغال مادر بر روح و روان و تربیت کودک تأثیر زیانباری نمی‌گذارد، بلکه چگونگی توجه مادر به ارضای نیازهای عاطفی و اجتماعی آنان بسیار مهم است. استفاده از حمایت‌ها و توانایی‌های دیگر اعضای خانواده در جبران ساعاتی که مادر حضور ندارد، همچنین توجه به اقتدار و مسؤولیت‌های نقش پدری و مسؤولیت‌های مادرانه می‌تواند پیامدهای منفی آن را از بین ببرد.

سرعت زندگی امروز باعث شتابزده شدن کودکان و پیچیده‌تر شدن امر تعلیم و تربیت شده است. والدین باید از مهارت کافی برای شناخت پدیده‌ها و مشکلات جدید و نیازمندی‌های نو برخوردار باشند تا افزایش شکاف نسلی باعث کنار زدن پدر و مادر نشود.

تمام این امور به صبر و حوصله سرشاری نیاز دارد که خداوند به پدر و مادر بخشیده تا

فرزندان را به سوی کمال پیش برد و در این وابستگی و نیاز حکمتی نهفته است.

امید است در این راه با محبت خدا و تکامل در راه احیای انسانیت قدم در راه صلاح و سداد

گذاشته و با جلب رحمت الهی بر شیاطین زمان فائق آییم.

نتیجه و پیشنهاد

تشویق به حضور اجتماعی با محوریت اشتغال، این دلالت را داشته که اولویت زندگی زنانه به ترتیب حضور اجتماعی، خانه‌داری، مادری و همسری شده است؛ حال آن که اولویت ارائه شده در آموزه‌های دینی کاملاً عکس ترتیب ذکر شده، است! از سوی دیگر، زنان به اشتغال دعوت شده‌اند بدون آن که زیرساخت‌های لازم برای حمایت از زنان شاغل و خانواده آنان فراهم شود. مطالبات زنان به سمت ارزش‌های فردگرایانه تغییر کرده و نقش‌های زنانه و مردانه دستخوش تحوّل شده است.

باید نگاه افراد به زندگی دگرگون شود و مسؤولیت اجتماعی و تاریخی خانواده که پایداری نسل بشر، تربیت انسان، استواری پایه‌های جامعه و مهار آسیب‌های اجتماعی است به درستی شناسایی شود. برای مقابله با مشکلات باید تدابیر ویژه‌ای اندیشید. این امر در مرحله نخست متوجه خود والدین است؛ به گونه‌ای که در فرزندآوری و رعایت اصول تربیتی، هماهنگی و دقت لازم را داشته باشند و در مرحله دوم، مسؤولان باید در حد امکان سازوکارها و امکاناتی را فراهم کنند تا مادران بتوانند ساعات بیشتر و با مهارت‌های صحیح کنار فرزندان خود باشند. نهادهای مردمی می‌توانند در ارتباطی پیوسته و با پشتیبانی و راهنمایی کارشناسان زمینه تغییر رویکرد خانواده‌ها را فراهم کنند و مهارت‌های بایسته برای رویارویی با آسیب‌های مربوط به تربیت فرزندان را به خانواده‌ها آموزش دهند. از طرفی از ظرفیت‌های زنانه در امور اجتماعی در مسیر تقویت عواطف اجتماعی، امداد به نیازمندان و مواردی که هم‌سنخ با ویژگی‌های جنسیتی و همسو و هماهنگ با مسؤولیت‌های خانوادگی‌اند، می‌توان بهره جست.

«فرزند صالح گلی از گل‌های بهشت است. گلی است که خداوند بین بندگان قسمت نموده است. سعادت مرد در این است که فرزندی شایسته داشته باشد.»

فهرست منابع

* قرآن کریم.

۱. احمدی، لیلا و تقوی، حمید، «بررسی تأثیر اشتغال زنان بر چگونگی ایفای نقش مادرانه»، تهران: دومین کنگره زنان موفق ایران، ۱۳۹۶ هـ.ش.
۲. بانکی پور فرد، امیرحسین، آیین زن (مجموعه موضوعی سخنان مقام معظم رهبری دام‌طه)، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زن، بی‌تا.
۳. تحولات جمعیتی ایران - عوامل، پیامدها، راهبردها، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۴. چالش‌های زنان در جامعه اسلامی و راهکارهای گسترش فرهنگ فاطمی، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۵. چراغی کویتانی، اسماعیل، خانواده، اسلام، فمینیسم، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه‌الله، ۱۳۸۸ هـ.ش.
۶. چگونه کودکم را خوب تربیت کنم، سایت تمناک.
۷. حاجی اسماعیلی، سمیه، مادری در نگاه دینی و عینیت اجتماعی، قم: دفتر مطالعات و تحقیق زن، بی‌تا.
۸. حق‌شناس، سید جعفر، آسیب‌شناسی خانواده، بی‌جا: مرکز تحقیقات زن و خانواده، تابستان ۱۳۸۸ هـ.ش.
۹. حکمت‌نیا، محمود، حقوق زن و خانواده، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰ هـ.ش.
۱۰. دلالت‌ها و عوامل مؤثر بر کنش‌های خانواده ایرانی، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۱۱. رستمی، الهه، جنسیت، اشتغال و اسلام‌گرایی، تهران: جامعه ایرانیان، ۱۳۷۹ هـ.ش.

۱۲. زعفرانچی، لیلا، «اشتغال زنان»، مجموعه مقالات، بی تا.
۱۳. زیبایی نژاد، محمدرضا، اشتغال زنان، عوامل، پیامدها، رویکردها، بی جا: بی نا، بی تا.
۱۴. سفیری، خدیجه، جامعه‌شناسی و اشتغال زنان ، تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان، ۱۳۷۷ هـ ش.
۱۵. فتحی، محمدرضا و میرشاه جعفری، سید ابراهیم، «آسیب‌های فضای مجازی در تعلیم و تربیت فرزندان» ، تهران: کنگره ملی توانمندسازی جامعه در حوزه علوم اجتماعی - روان‌شناسی - تربیتی، ۱۳۹۴ هـ ش.
۱۶. «مجموعه مقالات تحلیلی بر مهم‌ترین مسائل زن و خانواده ایرانی» ، مرکز تحقیقات زن و خانواده، بهار ۱۳۹۲ هـ ش.
۱۷. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: انتشارات صدرا، چاپ چهل و یکم، آبان ۱۳۸۴ هـ ش.
۱۸. معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بافت، زن و توسعه پایدار ، بی جا: زعیم، بی تا.
۱۹. نکونام گلپایگانی، محمدرضا، زن همیشه‌مظلوم تاریخ ، ج ۴، قم: انتشارات ظهور شفق، پاییز ۱۳۸۴ هـ ش.